

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ เพื่อศึกษาเนื้อหาและหลักธรรมในมหาตณหาสังขยสูตร เพื่อศึกษาหลักการเจริญวิปัสสนาในพระพุทธศาสนา และเพื่อศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการการเจริญวิปัสสนาในมหาตณหาสังขยสูตร โดยการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท คือ พระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา และตำราอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นต้น เรียบเรียง บรรยาย ตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญ สรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

มหาตณหาสังขยสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยความสันตันทา เป็นพระสูตรที่พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่ ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับ ณ พระเชตวันวิหาร เขตเมืองสาวัตถี โดยปรารภความเห็นผิดของพระภิกษุชื้อสาติ ในเรื่องของวิญญาน เพราะภิกษุชื้อสาติ มีความเห็นว่า วิญญานนั้นแล มีใช้อื่น ท่องเที่ยวไป เล่นไป ซึ่งแนวความคิดดังกล่าวนี้ เป็นสัสสตทิฐิ คือ ความเห็นว่า วิญญานเที่ยงแท้ ภิกษุทั้งหลายได้ตักเตือนท่านว่า พระผู้มีพระภาค มิได้ตรัสเช่นนั้น แต่ตรัสว่า วิญญานอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น ถ้าไม่มีปัจจัยวิญญานก็เกิดไม่ได้ พระพุทธองค์จึงได้ตรัสเรียกภิกษุชื้อสาติมาเฝ้า และได้ตรัสเรื่องวิญญาน ซึ่งสรุปได้ดังนี้

๑. ตรัสถามภิกษุชื้อสาติว่า วิญญานนั้นเป็นอย่างไร ทูลตอบว่า เป็นสภาวะที่พูดได้ รับรู้ได้ เสวยวิบากแห่งกรรมดีกรรมชั่วในที่นั้น ๆ (ในภพภูมิที่เกิด) ตรัสถามว่า ได้ฟังเรื่องวิญญานเช่นนี้ที่ไหน ตรัสแก่ใคร เมื่อพระศาสดินิ่ง จึงตรัสต่อไปว่า วิญญานอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น ไม่มีปัจจัยก็เกิดไม่ได้ (หมายความว่า วิญญานไม่ใช่อัตตาที่เที่ยงแท้ถาวรอย่างที่พระศาสดาเข้าใจ)

๒. ทรงดำหนิว่า กล่าวต่อพระองค์ ผู้กล่าวเช่นนั้นนี้ ชื่อว่า ขุดตนเอง (คือทำให้ไม่เจริญงอกงามในพระศาสนา) จะประสบสิ่งไม่ใช่บุญเป็นอันมากและจะได้รับความทุกข์ตลอดกาลนาน

๓. จากนั้นทรงสอบสวนความเข้าใจของภิกษุทั้งหลายในเรื่องนี้ เพื่อสอนพระสาติดังมีใจความดังนี้ ตรัสถามว่า พระสาติจะเจริญงอกงามในพระศาสนานี้หรือไม่ ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ไม่ ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย รู้ทั่วถึงพระธรรมที่พระองค์ทรงแสดงไว้ เหมือนที่พระสาติกล่าวต่อพระองค์หรือไม่ ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า ไม่ เพราะพระองค์ตรัสว่า วิญญูณอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น ถ้าไม่มีปัจจัยวิญญูณเกิดขึ้นไม่ได้ ตอนนีพระสาตินั่งนิ่ง คอดก ก้มหน้า เก้อเจินหมดปฏิภาณ พระองค์ตรัสชมเชยภิกษุเหล่านั้นว่าเข้าใจดีแล้ว และทรงอธิบายว่าวิญญูณอาศัยปัจจัยใดเกิดขึ้นก็มีชื่อตามปัจจัยนั้น เช่น วิญญูณที่อาศัยจักขุเกิดขึ้น เรียกว่า จักขุวิญญูณเหมือนไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยไม้ เรียกว่า ไฟไม้ อาศัยหญ้าเรียกว่าไฟหญ้า

๔. ตรัสถามความเห็นของภิกษุทั้งหลาย เรื่องปัจจัยที่เป็นเหตุเกิด และปัจจัยที่เป็นเหตุดับแห่งขันธ ๕ ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบตรงกับที่ตรัส จึงตรัสถามต่อไปว่า มีความสงสัยในการเกิดและการดับของขันธ ๕ หรือไม่ ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า มีความสงสัย ตรัสถามว่า เมื่อบุคคลเห็นการเกิดและการดับแห่งขันธ ตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบแล้ว เขาละความสงสัยนั้นได้หรือ ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า ละได้ เมื่อตรัสถามว่า ภิกษุเหล่านั้นเห็นการเกิดและการดับแห่งขันธตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบหรือไม่ ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า เห็น และเมื่อตรัสถามว่าละความสงสัยได้หรือไม่ ทูลตอบว่า ละได้ ตรัสถามต่อไปจนภิกษุเหล่านั้นกราบทูลยืนยันว่า ท่านมิได้ติดอยู่กับทิฏฐิอันบริสุทธิ์ (สัมมาทิฏฐิที่เกิดจากวิปัสสนา) ว่าเป็นของตน แต่ถือว่าเป็นเพียงพาหนะให้ไปถึงความหลุดพ้นแล้วทิ้งไป เหมือนคนโดยสารแพข้ามฝั่ง เมื่อถึงฝั่งแล้วก็ทิ้งแพไป

๕. ตรัสว่า อาหาร ๔ ชนิด คือ (๑) กวฬิงการาหาร (อาหารคือคำข้าว) (๒) ผัสสาหาร (อาหารคือผัสสะ) (๓) มโนสฺสฺยเจตนาหาร (อาหารคือสฺสฺยเจตนาหรือความจงใจ) (๔) วิญญูณาหาร (อาหารคือวิญญูณ) มีเพื่อช่วยให้สัตว์ดำรงอยู่ได้ และช่วยให้แสวงหาภพต่อไป แล้วทรงอธิบายเหตุเกิด และเหตุดับแห่งอาหารเหล่านั้นตามหลักปัจจุสมุปบาททั้งสายเกิดและสายดับ แล้วตรัสถามภิกษุเหล่านั้นว่า เมื่อรู้อย่างนี้แล้ว จะนึกรย้อนถึงอดีตชาติของตนว่า เราเคยมีมาแล้ว ก่อนมาเราเป็นอย่างนี้ ภิกษุเหล่านั้นทูลว่าไม่นึกรย้อนอดีตชาติ

ตรัสถามว่า จะนึกรถึงอนาคตชาติของตนว่าเราจักมีหรือจักไม่มี เราจักเป็นอะไรจักเป็นอย่างไร จักเป็นอะไรแล้วจักเป็นอะไรต่อไป ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า ไม่นึกรถึงอนาคตชาติ ตรัสถามต่อไปจนภิกษุเหล่านั้นกราบทูลยืนยันว่าท่านไม่มีความสงสัยในสภาวะของตนและสภาวะของสัตว์ทั้งหลาย เพราะรู้เองเห็นเอง มิใช่กล่าวตามพระศาสดาเพราะความเคารพ ผู้รู้

เห็นอย่างนี้ไม่ยกย่องศาสดาอื่น ข้อวัตรของลัทธิอื่น ไม่ตื่นลัทธิและมงคลของสมณพราหมณ์ทั้งหลาย เพราะไร้แก่นสาร ตรัสยกย่องว่า คำที่พวกภิกษุกล่าวนั้นถูกต้อง แล้วทรงแสดงธรรมให้ฟัง

๖. ทรงแสดงว่าองค์ประกอบที่ทำให้สัตว์เกิดในครรภ์มี ๓ ประการ คือ (๑) บิดามารดาอยู่ร่วมกัน (๒) มารดามีระดู (๓) มีคันธัพพะ คือ ปฏิสนธิวิญญานปรากฏขึ้น เมื่อทารกในครรภ์คลอดแล้วและได้รับการเลี้ยงดูอย่างดีด้วยกามคุณ ๕ ก็เจริญเติบโตจากเด็กจนเป็นผู้ใหญ่ได้เสวยอารมณ์ทั้งสุขทั้งทุกข์และมีใช้สุขมิใช่ทุกข์ เมื่อพระศาสดาเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ทรงแสดงธรรมนำสัตว์ให้พ้นทุกข์ได้ มีผู้ออกบวชตาม ปฏิบัติตามสิกขาและสาขีพขอภิกษุจนบรรลุดุจรรตามลำดับ ตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงอรหัตตผล ไม่ติดใจในเวทนาทั้งหลาย ความเพลิดเพลีนในเวทนาจึงดับไป เพราะความเพลิดเพลีนดับไป อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาสของภิกษุนั้นจึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ได้ด้วยประการฉะนี้

จากการศึกษาแนวทางการเจริญวิปัสสนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า มีแนวทางในการเจริญวิปัสสนา ๒ แบบ คือ สมถยานิกะ และวิปัสสนายานิกะ แม้ในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค จะแสดงการหลักการปฏิบัติเพื่อให้แจ้งซึ่งอริหัตต ด้วยมรรคใดมรรคหนึ่งใน ๔ แบบนี้ คือ

๑. สมถปุพพังคมวิปัสสนา เจริญวิปัสสนามีสมณำหน้า
๒. วิปัสสนาปุพพังคมสมถะ เจริญสมถะมีวิปัสสนาำหน้า
๓. สมถวิปัสสนายุกนัทธะ เจริญสมถะและวิปัสสนาควบคู่กันไป
๔. รัหมุทัจจะวิปัสสนาเจริญวิปัสสนาละความฟุ้งซ่านภายใน

แม้ในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค จะแสดงแนวทางการเจริญวิปัสสนาไว้ ๔ แบบ เมื่อศึกษาในคัมภีร์อรรถกถา มโนรธปุรณี และอังคุตตรฎีกา สารัตถมัญชุสา พบว่า สงเคราะห์แบบที่ ๓ และ แบบที่ ๔ เข้าใน ๒ แบบข้างต้น คือ แบบที่ ๑ สมถปุพพังคมะ เจริญวิปัสสนาที่มีสมถะเป็นเบื้องต้น แสดงไว้ด้วยอำนาจของสมถยานิกะบุคคล แบบที่ ๒ วิปัสสนาปุพพังคมะ เจริญสมถะที่มีวิปัสสนาเป็นเบื้องต้น แสดงไว้ด้วยอำนาจของวิปัสสนายานิกะบุคคล คือผู้ที่ได้เจริญวิปัสสนาล้วน จนพระโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และพระอรหันต์แล้ว แล้วมาเจริญฌาน คือ สมาธิ หรือให้สมถะเกิดขึ้นในภายหลัง จนกระทั่งได้สมาบัติ ๘ อย่าง แบบที่ ๓ สมถวิปัสสนายุกนัทธะ เจริญสมถะและวิปัสสนาควบคู่กันไป แสดงไว้ด้วยอำนาจการเข้าฌาน

เมื่อออกจากฌานแล้ว ก็พิจารณาสังขารทั้งหลาย หมายความว่า เข้าปฐมฌานได้ ออกจากปฐมฌานแล้ว ก็พิจารณาสังขารทั้งหลาย ครั้นพิจารณาสังขารทั้งหลายแล้ว ก็เข้าทุติยฌานเป็นลำดับไป แบบที่ ๔ อัมมทัจจะวิปัสสนา เจริญวิปัสสนาละความฟุ้งซ่านภายใน ความฟุ้งซ่านภายใน หมายถึง ความเศร้าหมองของวิปัสสนา คือ อุปกิเลส ๑๐ ประการ หมายถึง ขณะผู้ปฏิบัติเจริญวิปัสสนาไปจนกระทั่งถึงอุท্থัพพญาณ หรือ ตีรณปริญญา ถ้าเกิดอุปกิเลสของวิปัสสนา ๑๐ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น หากไปมนสิการ ถึงอุปกิเลสดังกล่าวนั้น ก็จะทำให้เกิดความสนใจพอใจในแสงสว่างเป็นต้นนั้น จิตก็จะฟุ้งซ่านตกจากวิปัสสนาวิถียไป ไม่อาจที่จะเห็นพระไตรลักษณ์ได้โดยชัดเจน ดังนั้นจำเป็นต้องปลูกโยนิโสมนสิการ ให้ตั้งมั่นอยู่แต่เฉพาะลักษณะของรูปนามเท่านั้นเอง ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า แนวทางการเจริญวิปัสสนา ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท มีแนวทางการเจริญวิปัสสนา ๒ แบบ คือ สมถยานิกะ และ วิปัสสนายานิกะ โดยสังเคราะห์แบบที่ ๓ และ ๔ ที่ปรากฏในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค เพราะเมื่อศึกษาถึงอารมณ์ของการปฏิบัติ ก็สังเคราะห์ เข้าใน ๒ แบบข้างต้นดังปรากฏข้อความในอรรถและฎีกา

ในการศึกษาหลักธรรมในมหาตัมหาสังขยสูตรที่เกี่ยวข้องกับการเจริญวิปัสสนา ภาวนา พบว่า มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิปัสสนาในฐานะเป็นภูมิของวิปัสสนา คือ ชั้นที่ ๕ และ ปฏิจจสมุปบาท ๑๒ โดยหลักธรรมทั้ง ๒ นี้ พระพุทธองค์ได้แสดงในฐานะเป็นกระบวนการของวิญาณ กระบวนการของปฏิจจสมุปบาทในพระสูตรนี้ เป็นกระบวนการของกองแห่งทุกข์ และในตอนท้ายพระสูตร พระพุทธองค์ได้ทรงแสดง ลำดับขั้นตอนของการปฏิบัติเพื่อสิ้นทุกข์ โดยเริ่มปฏิบัติตั้งแต่ความถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาชีพของภิกษุ สำรวมในอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ถึงพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะ คือ ทำความรู้สึกรู้ตัวในการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังฆาฏิ บาตรและจีวร การฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม การถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ การเดิน การยืน การนั่ง การหลับ การตื่น การพูด การนิ่ง ปฏิบัติไปตามลำดับแล้ว มีจิตมั่นคงดำรงถึงขั้นยังองค์แห่งฌานให้เกิดขึ้นได้ สามารถบรรลุปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ทำวิปัสสนาให้เกิดถึงความสิ้นไปแห่งตัณหา โดยวิธีดังกล่าวนี้ คือ การปฏิบัติวิปัสสนาแบบสมถยานิกะ บรรลุโดยเจโตวิมุตติ

จากการศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการเจริญวิปัสสนา ในมหาตัมหาสังขยสูตร พบว่า มีข้อความพระพุทธดำรัสที่ตรัสตอนท้ายของพระสูตร ที่แสดงลำดับขั้นตอนของการปฏิบัติเพื่อให้พ้นจากทุกข์ คือ ความถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาชีพ อินทรีย์สังวร เจริญ

สติสัมปชัญญะ พิจารณาองค์แห่งฌานที่เกิดขึ้นตามลำดับ จนสามารถพัฒนาปัญญาญาณบรรลุโดยเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ ซึ่งหลักการดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับวิธีการปฏิบัติตามแบบสมถปุพพังคมวิปัสสนา

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในการนำข้อมูลไปใช้

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษามุ่งประเด็นศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในมหาตัตถสัทธงฺกยสูตรเท่านั้น ผู้ต้องการนำผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์ในการอ้างอิง ควรศึกษาเนื้อหาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการเจริญสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนาเพิ่มเติมด้วย

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

ในการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งเน้นนำเสนอเรื่องชั้น ๕ หลักธรรมที่มีความสำคัญที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก พร้อมทั้งอรรถกถา ฎีกา และมุมมองทางวิชาการต่าง ๆ เท่านั้น

ฉะนั้น ในงานวิจัยครั้งนี้ จึงอาจจะยังมีเนื้อหาในส่วนที่ยังไม่ได้กล่าวถึงในประเด็นของชั้น ๕ ต่าง ๆ อีกหลายประเด็นด้วยกัน โดยผู้วิจัยจึงขอเสนอแนวทาง เพื่อการทำวิจัยสำหรับการต่อยอด หรือเป็นแนวความคิดในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนิรณใน การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ดังต่อไปนี้

๑) ศึกษาและเปรียบเทียบการเจริญวิปัสสนาภาวนาในมหาตัตถสัทธงฺกยสูตรกับการปฏิบัติวิปัสสนาในปัจจุบัน

๒) ศึกษาสภาวะการละทิ้งรูปนามแล้วรับพระนิพพานเป็นอารมณ์

๒) ศึกษาการเจริญวิปัสสนาภาวนาในพระสูตรอื่น ๆ